

Barbara Szymoniuk

Politechnika Lubelska

KLASTRY JAKO STYMULATORY MIĘDZYNARODOWYCH PRZEPIŹYWÓW GOSPODARCZYCH

Streszczenie: Niniejszy artykuł ma na celu wskazanie na przykładzie działalności konkretnych klastrów i inicjatyw klastrowych, jaka jest ich rola w realizacji i wspomaganiu międzynarodowych przepływów gospodarczych. Podstawą rozważań będzie analiza międzynarodowych przepływów gospodarczych w polskich klastrach, dokonana na bazie wyników badania benchmarkingowego przeprowadzonego w roku 2010 przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości. Dopelnieniem tematu będzie przykład międzynarodowej aktywności megaklastra spożywczego państw nadbałtyckich, tworzonego w ramach unijnego projektu o nazwie „Baltfood”. Przykład ten może stanowić inspirację do doskonalenia procesów internacjonalizacji klastrów polskich, a tym samym do stymulacji międzynarodowych przepływów gospodarczych w klastrach i ich otoczeniu rynkowym.

Słowa kluczowe: klastry, benchmarking klastrów, międzynarodowe przepływy gospodarcze.

1. Wstęp

Intensyfikacja międzynarodowych przepływów gospodarczych związana jest z procesem globalizacji gospodarki światowej oraz wynikającą z niej współzależnością rynków i państw. Sprzyja jej lansowanie przez międzynarodowe organizacje i poszczególne państwa idei współpracy w obrębie klastrów gospodarczych. Inicjatywy klastrowe stanowią przedmiot licznych badań naukowych¹ oraz pojawiają się w europejskich programach pomocowych w roli priorytetowych działań lub beneficjentów unijnych funduszy.

Pojęcie „klastrowy gospodarczy”, lub w skrócie „klastrowy”, definiuje się jako sieć współpracujących podmiotów gospodarczych, zlokalizowanych w geograficznym sąsiedztwie, wspieraną przez miejscowe władze, instytucje i organizacje, a także

¹ Instytucje zajmujące się w Polsce problematyką klastrów to m.in.: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (w Programie Operacyjnym Innowacyjna Gospodarka oraz w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej), Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, a także liczne szkoły wyższe.

szkoły wyższe i ośrodki badawczo-rozwojowe. Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie, na przykładach konkretnych inicjatyw klastrowych, w jaki sposób stymulują one lub mogą w przyszłości stymulować międzynarodowe przepływy gospodarcze kapitałów materialnych i niematerialnych (towarów, usług, pracowników, wiedzy, finansów, informacji itp.).

Praktyczną ilustrację procesów intensyfikacji przepływów gospodarczych w perspektywie polskiej będzie stanowić analiza wyników badania przeprowadzonego w roku 2010 przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości². Dopelnieniem tematu będzie przykład międzynarodowej aktywności megaklastra spożywczego państw nadbałtyckich, tworzonego w ramach unijnego projektu o nazwie „Baltfood”. Uczestnikiem tego megaklastra jest klaster Dolina Ekologicznej Żywności z Lubelszczyzny i Podkarpacia.

2. Klasy polskie a międzynarodowe przepływy gospodarcze w świetle badań benchmarkingowych Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości

Badania przeprowadzone w Polsce, opublikowane w roku 2008, wykazały, że funkcjonowanie w klastrze oddziałuje zarówno na wzmocnienie konkurencyjności zaangażowanych firm, jak i na podwyższenie poziomu ich internacjonalizacji, jednak nie dzieje się to jeszcze w stopniu zadowalającym³.

Wynik ten potwierdziły badania benchmarkingowe, wykonane w 2010 roku na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości. Miały one na celu upowszechnienie najlepszych praktyk klastrowych w Polsce, w tym w zakresie internacjonalizacji działań klastrowych⁴. Przebadano 15 klastrów z branż wysoce innowacyjnych (sektory lotnictwa, informatyki, ekoenergetyki), 19 klastrów średnio innowacyjnych (hotelarstwo, turystyka) oraz 13 klastrów nisko innowacyjnych (budownictwo, poligrafia, branża drzewno-meblarska). W podobnym badawczym „Internacjonalizacja klastrów” poddano analizie następujące wskaźniki dotyczące poszczególnych klastrów:

- liczba rynków zagranicznych (krajów), na których obecne są przedsiębiorstwa z klastra,
- udział eksportu w strukturze sprzedaży produktów klastra,
- liczba umów formalnych o współpracę klastra z podmiotami zagranicznymi,
- liczba uczestnictwa w targach, wystawach międzynarodowych, misjach handlowych klastra w ostatnich 2 latach,

² Zob. *Benchmarking klastrów w Polsce – 2010. Raport z badania*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010. Raport przygotował Zespół Sektora Publicznego Deloitte Business Consulting SA.

³ Zob. M. Gorynia, B. Jankowska, *Klasy a międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa 2008.

⁴ *Benchmarking klastrów w Polsce – 2010...*, s. 114–120.

- liczba publikacji w języku obcym (materiały branżowe, prasa) w ostatnich 2 latach.

Badanie wykazało, że istnieją duże różnice między klastrami w zakresie ich działalności międzynarodowej. Choć produkty członków klastrów oferowane są na wielu rynkach zagranicznych, to jednak w większości przypadków udział eksportu w strukturze sprzedaży klastra nie jest wysoki. Większość badanych klastrów reprezentuje orientację etnocentryczną, czyli nastawioną na sprzedaż na rynku krajowym. Niewiele z nich prowadzi badania popytu za granicą. Występują znaczne różnice między badanymi klastrami w zakresie liczby umów formalnych o współpracę klastra z podmiotami zagranicznymi. Duża część klastrów (około 30%) nie uczestniczyła w ciągu ostatnich dwóch lat w żadnych wydarzeniach międzynarodowych (targach, wizytach studyjnych czy misjach handlowych).

Pozytywnie można ocenić dużą liczbę rynków zagranicznych, na których obecna jest oferta uczestników klastrów. Jedynie w siedmiu klastrach (15% badanej populacji) ich członkowie działają wyłącznie na rynku krajowym. Najpopularniejszym kierunkiem eksportu dla polskich klastrów są kraje europejskie. Znaczna ich część działa również na innych kontynentach, przy czym obecnością na globalnym rynku może pochwalić się sześć klastrów z grupy działającej w branżach o najwyższym poziomie innowacyjności.

Dane o udziale eksportu w łącznej sprzedaży oferty klastrów (średnio 20%) potwierdzają ich międzynarodową aktywność. Najlepszą pozycję międzynarodową mają, w świetle badań, klastry branż wysoce innowacyjnych, przy czym najwyższym udziałem eksportu charakteryzują się najliczniejsze z nich. Eksport produktów przez członków klastra pozwala na zdobywanie doświadczenia i prowadzenie trafniejszych badań rynkowych, w tym na lepsze dostrzeganie potrzeb klientów. Daje to pozytywny efekt w postaci generowania trafnych innowacji i poprawy jakości produktów. Działalność eksportowa zmniejsza także uzależnienie od koniunktury na rynku krajowym.

Intensyfikacja międzynarodowych przepływów gospodarczych wymaga od klastrów przygotowania publikacji w językach obcych. Brak takich publikacji znacznie ogranicza możliwość ekspansji na zagraniczne rynki i obniża wiarygodność klastra jako partnera rynkowego. Publikacje te to zazwyczaj foldery i ulotki klastra tłumaczone na inne języki przy okazji wyjazdów na misje handlowe, wizyty studyjne czy targi. Obejmują one także artykuły na temat klastrów zamieszczane w prasie zewnętrznej (papierowej i internetowej).

Niestety, mimo że duża część członków klastrów bierze udział w międzynarodowej wymianie handlowej, to prawie 25% klastrów nie ma żadnych informacji na własny temat przygotowanych w języku obcym, a niektóre z pozostałych klastrów posiadają tylko ulotki w jednym języku, zawierające podstawowe informacje.

Przykładem intensyfikacji międzynarodowych przepływów wiedzy jest współpraca pomiędzy Śląskim Klastrem Wodnym a hiszpańskim klastrem o podobnym profilu działalności: Catalan Water Partnership w Barcelonie. Współpraca między

klasterami owocuje wymianą doświadczeń. W ramach kooperacji organizowane są spotkania, których celem jest nawiązanie współpracy między przedsiębiorstwami branży wodociągowej. Zorganizowano również wspólny panel tematyczny branży wodociągowej na Międzynarodowym Kongresie Gospodarczym.

Kolejny dobry przykład współpracy z podmiotami zagranicznymi, intensyfikującej przepływ wiedzy, daje Zachodniopomorski Klaster Chemiczny Zielona Chemia. Nawiązał on kontakt z niemiecką agencją Zukunfts Agentur Brandenburg we Frankfurcie nad Odrą oraz z niemieckim klastrem Kunststoff-Verbund Brandenburg Berlin (KuVBB). Ich kooperacja polega na wymianie doświadczeń między przedsiębiorstwami, odbywającej się w czasie konferencji i giełdy kooperacyjnej „Chemika”, współfinansowanej przez partnera z Niemiec.

Analizowane badania benchmarkingowe wykazały, że obecnie istnieje istotna, proporcjonalna zależność pomiędzy wysokością zdobytych przez klaster środków zewnętrznych oraz poziomem jego innowacyjności a stopniem internacjonalizacji klastra. Zdaniem analityków w przyszłości nic nie powinno stać na przeszkodzie, aby klaustry działające w mniej innowacyjnych branżach podejmowały bardziej intensywne działania na zagranicznych rynkach. Podobnie – niedostatek środków finansowych nie powinien być znaczącą przeszkodą w nawiązywaniu kontaktów międzynarodowych.

3. Klaustry jako stymulatory międzynarodowych przepływów gospodarczych.

Przykład europejskiego klastra przemysłu spożywczego

Przemysł spożywczy jest jednym z najpotężniejszych sektorów przemysłowych w regionie Morza Bałtyckiego. Przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją żywności w tym regionie rozpoczęły współpracę transnarodową w obszarze innowacyjności produktów i technologii żywności w ramach międzynarodowego projektu o nazwie „Baltfood”⁵.

Projekt ten ma na celu stworzenie struktury panbałtyckiego klastra żywnościowego, stymulującego przepływ wiedzy i technologii między przedstawicielami środowisk naukowych, przedsiębiorstw produkcyjnych oraz władz publicznych. W ramach projektu przewiduje się także zapoczątkowanie pilotażowych projektów międzyregionalnych, które będą ukierunkowane na stworzenie wspólnej platformy produkcyjnej przemysłu spożywczego w regionie nadbałtyckim, dzięki której – poza przepływami wiedzy i technologii – stymulowany byłby także przepływ towarów i usług.

⁵ Projekt „Baltfood” (*The Baltic Sea Region Food Cluster Innovation and Competitiveness in Action*) jest współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego BSR 2007–2013. Okres realizacji: styczeń 2009–styczeń 2012. Więcej informacji na temat projektu i jego rezultatów można odnaleźć na stronie: www.baltfood.de.

Obecne, cząstkowe cele projektu nastawione na intensyfikację przepływu wiedzy i technologii pomiędzy uczestnikami klastra to:

- a) identyfikacja najlepszych praktyk w zakresie innowacji w przetwórstwie żywności w poszczególnych regionach;
- b) ocena i testowanie tych praktyk w obszarze transnarodowym na zasadach benchmarkingu;
- c) testowanie i wdrożenie innowacji w projektach pilotażowych.

W projekcie „Baltfood” bierze udział 12 podmiotów reprezentujących środowisko nauki i biznesu oraz instytucje publiczne, wspierających klastry żywnościowe w sześciu spośród dziewięciu krajów zlokalizowanych w regionie Morza Bałtyckiego: Niemczech, Szwecji, Finlandii, Danii, Litwie i Polsce⁶.

Prace badawcze i koncepcyjne projektu są realizowane w następujących obszarach tematycznych:

1. Baltfood Business – wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw działających w sektorze produkcji i marketingu żywności poprzez dostarczenie im wiedzy.

W ramach tego obszaru przetestowane zostało narzędzie o nazwie TrendWiki, pozwalające na identyfikację transnarodowych trendów w przemyśle spożywczym. W ramach obszaru badawczego Baltfood Business, na podstawie zidentyfikowanych trendów, opracowano również scenariusz rozwoju sektora żywnościowego w regionie Morza Bałtyckiego do roku 2030 (*Menu 2030*).

2. Baltfood Science – transnarodowy transfer technologii.

W ramach działań realizowanych w tym obszarze badawczym promowana jest idea uczenia się przez całe życie (*life-long-learning*) wśród kadr przemysłu spożywczego. Na podstawie wyników badania dotyczącego branżowych potrzeb edukacyjnych opracowany i przetestowany został internetowy kurs on-line dla firm z branży spożywczej pod nazwą „Baltic Food Academy”. Kurs zawiera m.in. takie elementy, jak: *food trend radar*, dotyczący badania trendów i preferencji żywnościowych wśród klientów, czy *healthy to go*, dotyczący zapotrzebowania na zdrową żywność w powiązaniu ze zmieniającymi się warunkami życia wynikającymi np. z elastycznych form zatrudnienia czy nieregularnych godzin pracy. Podczas kursu realizowane są zarówno tematy dotyczące bezpośrednio żywności i żywienia (żywność *healthy to go*, wartości odżywcze) czy diety przy problemach zdrowotnych (problemy z fast foodem, diety przy otyłości, cukrzycy typu 2, nowotworach), jak i ogólnobiznesowe: generowanie innowacji i prowadzenie innowacyjnego biznesu w branży spożywczej. Kurs przeznaczony jest dla kadr zarządzających i pracowników działów produkcji oraz marketingu w małych i średnich przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego (przetwórnictwie żywności i punktach gastronomicznych). Organizatorem 30-godzinnego kursu jest Luebeck University of Applied Science

⁶ Ze strony polskiej jednym z partnerów wiodących jest województwo lubelskie, które współpracuje w projekcie z instytucjami związanymi z sektorem spożywczym, tj. Uniwersytetem Przyrodniczym w Lublinie, Stowarzyszeniem „Ekolubelszczyzna” oraz Instytutem Agrofizyki im. Bohdana Dobrzańskiego PAN w Lublinie. Instytucje te pełnią funkcję partnerów stowarzyszonych.

w Lubece (Niemcy). Jego absolwenci otrzymują certyfikat wystawiony przez uniwersytet.

Moduł Baltfood Science ma na celu również utworzenie sieci współpracy pomiędzy laboratoriami badającymi żywność poprzez opracowanie studium wykonalności laboratorium sensorycznego. Na kolejnych etapach realizacji projektu planowane jest przeprowadzenie pilotażowych projektów z udziałem środowisk naukowych oraz sektora małych i średnich przedsiębiorstw branży spożywczej.

3. Baltfood Region – budowa klastra przemysłu spożywczego w państwach nadbałtyckich.

W ramach prac zmierzających do utworzenia takiego klastra dokonano analizy czynników decydujących o wyborze lokalizacji inwestycji w państwach regionu Morza Bałtyckiego przez europejskie podmioty spoza tego regionu. Stworzono także system identyfikacji wizualnej dla klastra (m.in. do celów brandingu produktów i usług), który ma służyć zwiększeniu świadomości istniejącego potencjału ekonomicznego regionów partnerskich. Przygotowano też podręcznik najlepszych praktyk w zakresie rozwoju, relokacji i utrzymania biznesu w klastrze żywnościowym w regionie Morza Bałtyckiego.

4. Podsumowanie i wnioski dla polskich klastrów

Choć wielu członków polskich klastrów uczestniczy w międzynarodowej wymianie handlowej, to same klasy (jako jednostki koordynujące) niesłusznie uważają międzynarodową współpracę za obszar mało istotny. Być może to podejście zmieni się z biegiem czasu. Badania benchmarkingowe wykazały, że obecnie „wzmacnianie pozycji międzynarodowej klastra” jako cel strategiczny jest niedoceniane. Generalnie, na obecnym etapie rozwoju, klasy raczej walczą o to, aby skutecznie zaistnieć i przetrwać na rodzimym rynku.

Polskim klastram brakuje świadomości, jak można wykorzystać doświadczenia zagraniczne w ich działaniach, a także – jak wiele korzyści może im przysporzyć stymulowanie przepływów gospodarczych w międzynarodowej skali. Częstokroć podpisanie umowy o współpracę z podmiotem zagranicznym (najczęściej z zagranicznym klastrem) nie oznacza rozpoczęcia rzeczywistej współpracy – klasy podpisują formalne porozumienia o współpracy, niekończące się jednak podjęciem rzeczywistych, wspólnych działań. Tymczasem obecność na międzynarodowych rynkach jest cennym, rozwijającym doświadczeniem, które powinno być udziałem jak największej liczby firm w klastrach.

Warto zatem wskazywać przykłady dobrych praktyk tych klastrów, które odważyły się na rozpoczęcie działań w międzynarodowej skali, warto także przyjrzeć się funkcjonowaniu klastrów zagranicznych, takim jak opisany klastr przemysłu spożywczego państw nadbałtyckich.

Efekty współpracy międzynarodowej klastrów, stymulujące międzynarodowe przepływy gospodarcze, są w świetle badań następujące:

- inspirująca wymiana doświadczeń, która może sugerować kierunki rozwoju lub sposób realizacji transgranicznego transferu technologii,
- wymiana wiedzy, np. poprzez wspólne szkolenia lub prace badawczo-rozwojowe,
- transfer technologii z zagranicy lub za granicę,
- możliwość udziału w międzynarodowych projektach, wspólne aplikowanie o zewnętrzne środki finansowe (korzystny przepływ środków finansowych),
- zdobywanie pełnej i aktualnej informacji o rynkach zagranicznych, lepsze zrozumienie tych rynków, w tym zmieniających się potrzeb zagranicznych nabywców (przepływ wiedzy),
- zwiększenie eksportu i zmniejszenie uzależnienia od koniunktury na rynku krajowym (przepływ towarów i usług),
- znalezienie dostawców tańszych surowców i tańszych pracowników z innych państw,
- poszukiwanie możliwości wspólnej produkcji, a oddzielnej sprzedaży (w większości przypadków – kiedy klastry nie są wobec siebie konkurencyjne),
- promocja i lepsza integracja członków klastra,
- wzrost prestiżu i międzynarodowej rozpoznawalności klastra.

Być może truizmem będą cztery kolejne uwarunkowania dla skutecznej stymulacji przepływów gospodarczych między Polską a innymi krajami, nie można ich jednak w niniejszych rozważaniach pominąć. Są to:

- 1) konieczność poprawy stanu polskich dróg i usprawnienia systemu komunikacji,
- 2) uniezależnienie decyzji gospodarczych, podejmowanych przez lokalne władze, od sytuacji politycznej,
- 3) zmniejszanie barier językowych oraz polskiej ksenofobii i uprzedzeń poprzez długotrwałą, cierpliwą edukację i przykłady dobrych praktyk,
- 4) dbałość o kształtowanie pozytywnego wizerunku Polski na globalnym rynku.

Literatura

- Benchmarking klastrów w Polsce – 2010. Raport z badania*, Zespół Sektora Publicznego Deloitte Business Consulting SA, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.
- Brodzicki T., Szultka S., *Koncepcja klastrów a konkurencyjność przedsiębiorstw*, „Organizacja i Kierowanie” 2002, nr 4.
- Gorynia M., Jankowska B., *Klastry a międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa 2008.
- Nowakowski M.K. (red.), *Biznes międzynarodowy – obszary decyzji strategicznych*, Key Text, Warszawa 2000.
- Porter M.E., *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*, “Economic Development Quarterly”, listopad 2002, vol. 14.

- Szymoniuk B., *Benefits from value adding in clusters*, [w:] *Clusters. Policy. Management. Good Clustering Practices in the World*, red. E. Bojar, TNOiK, Toruń 2009.
- Szymoniuk B., *Klasy gospodarcze: od regionalnej podaży do globalnego popytu*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 150. *Problemy regionalizmu*, red. J. Rymarczyk, M. Domiter, W. Michalczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Szymoniuk B., *Korzyści lokalizacji w budowaniu globalnej przewagi konkurencyjnej. Doświadczenia polskich klastrów gospodarczych*, [w:] *Regionalizacja globalizacji*, red. J. Rymarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2008.
- Szymoniuk B., *Partnerstwo klastrów gospodarczych: szansa dla europejskich regionów peryferyjnych. Przypadek Lubelszczyzny*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2008, nr 1.

Strony internetowe

www.baltfood.de.
<http://clusterobservatory.eu>.
www.dolinaeko.pl.
www.pi.gov.pl.

CLUSTERS AS STIMULANTS OF INTERNATIONAL ECONOMIC FLOWS

Summary: The aim of the article is to demonstrate the role of clusters in the realization and fostering of international economic flows, on the basis of the activities of particular clusters and cluster initiatives. The starting point for the study is the analysis of international economic flows in Polish clusters, which was performed on the basis of benchmarking completed in 2010 by the Polish Agency for Enterprise Development. The study is complemented with the example of the international activity of a food industry megacluster, functioning in the Baltic Rim countries and formed within the project named *Baltfood*. The example provided may inspire the improvement of the Polish clusters' process of internationalization, and, what follows, the stimulation of international economic flows within clusters and their surrounding market.

Keywords: clusters, cluster benchmarking, international economic flows.